

9. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 29.

10. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // Практика судів України з кримінальних справ (2001-2005) / Уклад.: В.В. Сташис, В.І. Тютюгін; За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса. – К., 2005. – С. 107–109.

11. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 квітня 2002 р. // Вісник Верховного Суду України (додаток). – 2002. – № 3. – С. 5–8.

12. Тютюгін В.И. Условно-досрочное освобождение от дополнительных наказаний // Вопросы государства и права развитого социалистического общества. – Х., 1975. – С. 216–218.

13. Школа С.М. Кримінально-правові проблеми застосування амністії та здійснення помилування в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004.

Надійшла до редакції 01.11.2010

КОХАНЮК Т.С., здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УДК 343.214

СИСТЕМНІ ТА СИСТЕМОУТВОРЮЮЧІ ЗВ'ЯЗКИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Автор обґрунтовує доцільність використання під час системного тлумачення кримінального закону поняття системоутворюючих та системних зв'язків поряд із елементами його системи. Досліджено такі види зв'язків кримінального закону, як структурні, функціональні та логічні.

Ключові слова: логічні зв'язки, системне тлумачення кримінального закону, системні зв'язки, системоутворюючі зв'язки, структурні зв'язки, функціональні зв'язки.

Автор обосновывает целесообразность использования при системном толковании уголовного закона понятия системообразующих и системных связей наряду с элементами его системы. Исследованы следующие виды связей уголовного закона: структурные, функциональные и логические.

Ключевые слова: логические связи, системное толкование уголовного закона, системные связи, системообразующие связи, структурные связи, функциональные связи.

Feasibility of using the system during interpretation of the criminal law concept and system backbone connections along with elements of the system. Investigated the following links of the criminal law as structural, functional and logical.

Key words: logical connections, interpretation of the criminal law system, system connections, backbone connections, structural relations; functional relations.

Розглядаючи проблеми розмежування видів зв'язків кримінального закону, не можемо не врахувати їхнього значення для використання системного тлумачення кримінального закону. Ця проблема привертала до себе увагу науковців у теорії права, проте кризь призму досліджень у кримінальному законі вона набуває нового відтінку. Окремі положення потребують дискурсу та свого вирішення, адже позитивний результат сприятиме доступності використання системного тлумачення кримінального закону широкому загалу.

Досліджуване питання викликало певний інтерес у фахівців теорії права. У першу чергу аналізувалася потреба у встановленні зв'язків у системі законодавства або її елементах. Так, дослідження у цій сфері проводились Є. Васковським, Ю. Власовим, Д. Гончаровим, В. Кіріним, О. Піголкіним, О. Черданцевим тощо, а стосовно кримінального права – такими вченими, як Д. Гончаров, О. Бойко, Н. Пікуров, Є. Тенчов та ін. Особливу увагу було приділено зв'язкам кримінального закону з іншими елементами системи законодавства, загально-правовими принципами та спеціальними принципами кримінального права. Окремо слід назвати дослідження, що здійснювались та здійснюються у системології та філософії, оскільки цього вимагає визначення кримінального закону та системи законодавства як відповідних систем. З огляду на зазначене мету нашої статті слід визначити як дослідження необхідності використання зв'язків кримінального закону у системному тлумаченні кримінального закону через

призму положень теорії права, філософії та системології; встановлення їх видів та відповідного розмежування.

На сьогодні позиція науковців щодо необхідності дослідження зв'язків у системі законодавства чи відсутності такої потреби розділилась. Так, частина науковців веде мову про наявність системоутворюючих зв'язків у системі законодавства та у системі права. Зокрема, О. Черданцев зауважує, що право має основні системоутворюючі зв'язки, які притаманні тільки йому. Видається, що стосовно до системи права такими системоутворюючими зв'язками є: генетичні, структурні (зв'язки побудови), субординації, координації (взаємодії), управління [1, с. 10]. Водночас О. Черданцев останні три види відносить до зв'язків функціональних, тобто таких, що впливають із функціональної диференціації норм права [2, с. 31].

Проте з цього приводу наявні й інші думки науковців. Так, як зауважує Д. Гончаров, утворюють систему не зв'язки, а її елементи [3, с. 8]. Науковець звертає увагу на те, що О. Черданцев невдало використовує термін «системоутворюючі» для позначення окремих видів зв'язків у праві. Проте слід погодитися з думкою А. Федосєєва, який влучно зауважив, що під елементами в філософії розуміють будь-які явища, процеси, а також їх властивості і відносини, які перебувають у будь-якому зв'язку. Кожному явищу властиві як внутрішні елементи, що його утворюють, так і відповідний спосіб їх зв'язку між собою, відповідна структура їх співвідношення [4, с. 146].

Крім того, для обґрунтування такої позиції слід звернути увагу на положення науки про систему. Так, Н. Оніщенко відносить до загальних ознак будь-яких систем (отже, вони мають бути характерними для всіх систем) серед інших такі: наявність структурних елементів; наявність системоутворюючих зв'язків між елементами [5, с. 3].

Як підкреслюють філософи, зв'язок – це специфічні відносини, за яких наявність (відсутність) чи зміна одних об'єктів є умовою наявності (відсутності) або зміни інших об'єктів. З точки зору логіки і семіотики, встановлення зв'язку, як і поділ, є однією з основних операцій нашого розуму. Якщо між предметом А і предметом В встановлено певний зв'язок, то це означає, що А пов'язане із В; якщо А не може бути пов'язане із В, то А є стороннім по відношенню до В щодо певного виду зв'язку або способи їх зв'язку не прослідковуються [6, с. 570]. Зв'язок – взаємна обумовленість існування явищ, які розділені в просторі і (або) в часі. У разі виявлення стійких, необхідних зв'язків починається людське пізнання, а основу науки складає аналіз причини та наслідку [7, с. 573].

Таким чином, під час системного тлумачення мають значення як елементи системи кримінального закону, так і зв'язки між цими елементами. Оскільки назва будь-якого об'єкта має бути інформативною, а за допомогою таких зв'язків утворюється система кримінального закону, то вважаємо обґрунтованим називати такі зв'язки системоутворюючими. Також належну увагу необхідно приділити зв'язкам кримінального закону в системі законодавства, які, з урахуванням необхідності інформативності назви об'єкта, слід називати системними.

Проаналізовані нами джерела щодо тлумачення системи законодавства чи тлумачення окремих нормативно-правових актів дають підставу зробити висновок, що ґрунтовні дослідження щодо виділення певних категорій зв'язків проводилися вченими-філософами. Зокрема, Є. Юдін запропонував як варіант класифікації зв'язків таку схему:

- 1) зв'язки взаємодії, серед яких можна розрізнити зв'язки властивостей і зв'язки об'єктів. Особливий вид зв'язків взаємодії виділяються зв'язки між соціальними системами;
- 2) зв'язки породження або генетичні, коли один об'єкт становить основу для життя іншого;
- 3) зв'язки перетворення, серед яких розрізняють: а) зв'язки перетворення, які реалізуються через певний об'єкт, що забезпечує це перетворення; б) зв'язки перетворення, які реалізуються шляхом безпосередньої взаємодії двох чи більше об'єктів, у процесі якої і завдяки якій ці об'єкти, окремо чи в сукупності, переходять із одного стану в інший;
- 4) зв'язки побудови (інша назва – структурні). Природа цих зв'язків розкривається на прикладі хімічних зв'язків;
- 5) зв'язки функціонування, які забезпечують реальну життєдіяльність об'єкта і його роботу, якщо мова йде про технічну систему;
- 6) зв'язки розвитку, які під певним кутом зору можна розглядати як модифікацію функціональних, проте з урахуванням того, що процес розвитку відмінний від простої зміни певного стану;
- 7) зв'язки управління, які в залежності від їх конкретного виду можуть утворювати різновид або функціональних зв'язків, або зв'язків розвитку [8, с. 188-190].

Щодо цієї схеми класифікації можна зробити зауваження, що деякі із зв'язків, наведених Є. Юдіним, характерні для систем кібернетики, біології, хімії та інших наук і пояснюються саме на взаємодіях у цих системах.

Найтипівіші правові зв'язки, які слід враховувати при з'ясуванні норм права, розглянув Ю. Власов. Так, він встановив, що О. Піголкін оперує поняттям «близька за змістом норма», яка може уточнювати, доповнювати норму права, що тлумачиться, розширювати її обсяг, та поняттям «віддалений опосередкований зв'язок». Цими ж поняттями оперував і Є. Васьковський. Найближчими зв'язками, на його думку, є зв'язки поєднаних норм, які входять до складу одного нормативного акта; віддаленими – норми різних нормативних актів. В основному, на думку Ю. Власова, тут йдеться про структурні зв'язки. Такі зв'язки виокремлюють із погляду структурованості законодавства, а саме: зв'язки норм, які містяться в одній статті, нормативному акті, розділі, главі кодифікованого акта; в різних розділах, главах нормативних актів; в різних нормативних актах, ухвалених одним державним органом, або ухвалених різними державними органами; у системі права, тобто зв'язки норм одного інституту, різних інститутів, але однієї галузі, різних галузей [9, с. 74].

З огляду на наявність зв'язків усередині кримінального закону (системоутворюючих) та таких зв'язків, які виходять за його межі (системних), є декілька позицій науковців. Так, частина науковців здійснює поділ таких зв'язків в залежності від об'єкта, з яким взаємодіє та чи інша норма, на *галузеві* та *міжгалузеві* [10, с. 31]. Є. Васьковський такі зв'язки закону називає *близькі* та *віддалені* [11]. До близьких системоутворюючих зв'язків кримінального закону в такому випадку можна віднести зв'язки всередині самої норми або всередині цілого кримінального закону.

На думку О. Черданцева, таке розмежування на близькі та віддалені норми, яке проводить Є. Васьковський, не має практичного значення. Тут йдеться «територіальні» та «просторові» зв'язки. «Просторові» зв'язки між нормами права він виокремлює з точки зору системності законодавства і системи права. З точки зору системності права, це можуть бути зв'язки норм, які розташовані: а) в одній статті; б) в одному нормативному акті, в одному розділі, главі кодифікаційного акта; в) в різних розділах, главах тощо нормативного акта; г) в різних нормативних актах, прийнятих одним і тим самим державним органом; д) в різних нормативних актах, прийнятих різними державними органами. З точки зору системи права, це можуть бути зв'язки норм: а) одного інституту; б) різних інститутів, але однієї галузі; в) різних галузей [12, с. 118]. За яким принципом здійснюється розподіл на просторові та територіальні зв'язки, видається незрозумілим, адже навіть сама назва одного з видів зв'язків «територіальні» похідна від поняття «територія», що позначає «простір, на якому поширені певні явища» [13, с. 524].

На нашу думку, ґрунтовні аргументи на підтримку тієї чи іншої позиції відсутні, адже суть зводиться до одного: в одному випадку йдеться про системні зв'язки всередині кримінального закону, а в іншому – про системні зв'язки кримінального закону чи його елементів із елементами структури інших галузей права. Отже, видається за доцільне здійснити поділ зв'язків кримінального закону в залежності від меж їхнього поширення на *внутрішні* та *зовнішні*. Внутрішні зв'язки, в свою чергу, слід поділити на *близькі* та *віддалені*, а зовнішні – на *безпосередні* та *опосередковані*.

На нашу думку, до близьких внутрішніх зв'язків слід віднести, зокрема, зв'язки усередині норми кримінального закону чи норми статті кримінального закону; зв'язки в межах одного інституту. До віддалених внутрішніх зв'язків пропонуємо зарахувати зв'язки між нормами кримінального закону, що знаходяться у різних частинах Кримінального кодексу України; до зовнішніх безпосередніх – зв'язки між статтею кримінального закону, його інститутом та нормативно-правовим документом, який перебуває у зв'язку з ними без необхідності використання для тлумачення інших нормативно-правових документів. Відповідно, до опосередкованих зовнішніх зв'язків слід віднести такі зв'язки, коли положення кримінального закону тлумачаться з урахуванням положень інших нормативно-правових актів, які, в свою чергу, потребують тлумачення із врахуванням норм інших нормативно-правових актів.

Крім цього, пропонуємо здійснити поділ системоутворюючих та системних зв'язків за критерієм врахування форми чи змісту правових категорій (де правовими категоріями є стаття кримінального закону, його інститут та кримінальний закон у цілому):

- 1) структурні зв'язки правових категорій (діють із врахуванням складових системи та

їх взаємного розташування і взаємодії);

2) функціональні зв'язки правових категорій (діють із врахуванням змісту правових категорій);

3) логічні зв'язки правових категорій (діють із врахуванням форми правових категорій).

Як зауважує Л. Тіунова, під час вивчення системи та структури системи головна увага приділяється структурно-функціональним моментам, характеру існуючих у правовій системі взаємозв'язків, взаємодій їхніх елементів [14, с. 48].

Для того щоб правильно дослідити структурні системоутворюючі зв'язки, в першу чергу необхідно надати визначення категорії «структура».

На думку О. Бойка, під структурою зазвичай розуміють поелементне утворення об'єкта і стійкість зв'язків між елементами змісту. Структурність – необхідний атрибут всіх реально існуючих об'єктів і систем. У світі не може бути тіл без структури, що не володіють здатністю до внутрішніх змін і переходу від одного стану в інший. Як зауважує науковець, система і структура в бутті об'єктів і пояснення їх існування мають різне онтологічне та гносеологічне навантаження. Система включає рух і зміну явищ та знань про них, структурі ж належить роль консервуючого начала, що страхує цілісність об'єкта. Але ця цілісність постійно випробовується через контакти з оточуючим світом. Структура – внутрішня, закрита характеристика об'єкта; система – зовнішня верифікація факту і цілісності об'єкта, зовнішня або «незалежна» оцінка його змісту, структури й адаптаційних можливостей [15, с. 13, 443].

Зупинимось на огляді такої правової категорії, як кримінальний закон. Під структурою нормативно-правового акта в юридичній літературі переважно розуміють його внутрішню побудову. З огляду на це вважаємо за необхідне віднести до внутрішніх структурних зв'язків кримінального закону такі зв'язки:

- зв'язок між структурними елементами статті кримінального закону лише в її межах (зв'язок між диспозицією та санкцією, між диспозицією та назвою статті, між диспозицією статті та її приміткою);

- зв'язок між статтею кримінального закону чи її структурним елементом з іншою статтею кримінального закону чи її елементом в межах одного розділу (інституту) однієї частини КК України;

- зв'язок між статтею кримінального закону чи її структурним елементом з іншою статтею кримінального закону чи її елементом в межах різних розділів (інститутів) однієї частини КК України;

- зв'язок між статтею кримінального закону чи її структурним елементом з іншою статтею кримінального закону чи її елементом в межах різних частин КК України.

Окрім цього, структурні зв'язки бувають координаційними (забезпечують упорядкованість компонентів одного рівня організації) і субординаційними (спрямовані на підпорядкування компонентів різних рівнів) [15, с. 47-48].

Як зауважує В. Кірін, якщо норма є частинкою цілого, тобто складовою закону, галузі законодавства, то і дії такої норми, виконання покладених на неї функцій не є ізольованими і завжди пов'язані з діями інших норм права. Таким чином, між нормами права існують закономірні, такі, що базуються на системності права, зв'язки, які науковець називає функціональними. Ми цілком погоджуємося із його позицією у тому, що виявлення зв'язків між правовими нормами варто розглядати як необхідну умову застосування чинних норм і розробки законопроектів [10, с. 30].

З огляду на структуру такої правової категорії, як кримінальний закон, у першу чергу до його системоутворюючих функціональних зв'язків вважаємо за необхідне віднести: а) зв'язок статті кримінального закону, що тлумачиться, із положеннями, які розкривають зміст терміна, використаного в цій статті, якщо положення, що розкриває зміст терміна, міститься у кримінальному законі; б) зв'язки відсильних статей; в) зв'язок між загальними і спеціальними нормами кримінального закону; г) зв'язок між загальними та виключними нормами кримінального закону; д) зв'язок норм, що не перебувають у співвідношенні загальних і спеціальних, але регулюють однорідні або схожі суспільні відносини.

До системних функціональних зв'язків норм кримінального закону можна віднести такі:

1) зв'язок із положеннями Конституції України; 2) зв'язок з положеннями міжнародного права; 3) зв'язок з принципами права; 4) бланкетні зв'язки диспозицій норм кримінального закону.

Кожен науковець має свою власну точку зору з приводу того, як мають називатися зв'язки між нормами і чим вони характеризуються. Так, Г. Чернобель вважає, що це логічні зв'язки. Він зауважує, що логічна взаємообумовленість правових норм на різних рівнях їх змістовного функ-

ціонування, їх різноманітні логічні зв'язки і взаємовідносини (як галузеві, так і міжгалузеві) – універсальний логічний параметр нормативно-правової системи. Кожна правова норма – окреме кільце в загальній нормативній ланці чинного законодавства. У процесі функціонування, на думку науковця, вона логічно пов'язана з цілим арсеналом інших норм права і реалізується повною мірою лише в рамках цілісного нормативно-правового утворення [16, с. 41].

З даного приводу можна зауважити, що мислення – процес логічний. Фактично будь-які дії з розміщення норм права в тій чи іншій частині маси законодавства має бути логічним. Як зазначається у тлумачному словнику, одним із визначень поняття «логіка» є «внутрішня закономірність» або «хід міркувань, умовиводів» [17, с. 101]. Оскільки законодавство (зокрема, кримінальний закон) є системою, то, відповідно, зв'язки між елементами системи (а також і структури системи) мають бути логічними. Тут враховується юридична сила норми; юридична сила нормативного акта; галузь права (тобто сфера впливу норми права та предмет її впливу) та ін. Проте законодавство являє собою систему, яка в тій чи іншій мірі створюється суб'єктивно. Ознакою системи є наявність її взаємопов'язаних елементів і ці елементи пов'язані саме системними зв'язками, які за своєю природою жодним чином не вступають у протиріччя з законами формальної логіки. Отже, стосовно цієї категорії зв'язків ми переконані у необхідності назви «системні» зв'язки або «системоутворюючі» зв'язки.

Коротко проаналізувавши структурні, функціональні та логічні зв'язки кримінального закону, вважаємо, що кожен із названих видів зв'язків потребує додаткового вивчення із урахуванням особливостей відповідних правових категорій, а саме: статті кримінального закону, інституту кримінального закону, кримінального закону в цілому. Зв'язки, які притаманні кримінальному закону, слід поділяти на два основні види: системні та системоутворюючі. Будь-які із цих зв'язків є характерними як для кримінального закону, так і для його окремих категорій, що необхідно враховувати під час системного тлумачення кримінального закону. Подальші наукові дослідження у сфері системного тлумачення кримінального закону мають проводитись із урахуванням поділу його зв'язків на системні та системоутворюючі.

Список використаної літератури:

1. Черданцев А.Ф. Системообразующие связи права // Советское государство и право. – 1974. – № 8. – С. 10-17.
2. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора: Учеб. пособ. – М., 2003.
3. Гончаров Д.Ю. Предметно-системные связи уголовного и уголовно-процессуального законодательства // Правоведение. – 2005. – № 2. – С. 9-23.
4. Федосеев А.А. Нормативный акт и структура правовой нормы // Правоведение. – 1964. – № 1. – С. 145-150.
5. Оніщенко Н.М. Генезис правової системи та соціальна регуляція // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 29. – К., 2005. – С. 3-7.
6. Москва А.С. Связь // Философская энциклопедия / Гл. ред. Ф.В. Константинов. – М., 1967. – Т. 4. – С. 570.
7. Энгельс Ф. Связь // Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв и др. – 2-е изд. – М., 1989. – Т. 2. – С. 573.
8. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. – М., 1978.
9. Власов Ю. Проблемы тлумачення норм права: Монограф. – К., 2001.
10. Кирич В.А. Функциональные связи правовых норм // Советское государство и право. – 1972. – № 5. – С. 30-39.
11. Васильковский Е.В. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов. – М., 1913. // http://www.pravo.vuzlib.net/book_z533.html.
12. Черданцев А.Ф. Вопросы толкования советского права. – Свердловск, 1972.
13. Новий словник української мови. В 3 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – Вид. 2-е, вип. – К., 2003. – Т. 3.
14. Тиунова Л.Б. О системном подходе к праву // Советское государство и право. – 1986. – № 10. – С. 46-52.
15. Бойко А.И. Система и структура уголовного права. В 3 т. – Т. III: Структура уголовного права и его идентификация в национальной юриспруденции. – Ростов н/Д, 2008.
16. Чернотель Г.Т. Структура норм права и механизм их действия // Правоведение. – 1983. – № 6. – С. 40-47.
17. Новий словник української мови: В 3 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – 2-е вид. – К., 2003. – Т. 2.

Надійшла до редакції 08.12.2010

